

9. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров – М. : Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.
10. Lando O. European Contract Law. – International Contracts and Conflicts of Laws. A collection of Essays. Ed. By Petar Sarcevic, M. Nijhoff, London / Dordrecht / Boston, 1990, P. 2-4.
11. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк – 2-е вид., допов. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 416 с.

Невмержицкая Н. А. К вопросам о классификации видов унификации.

Статья посвящена исследованию основных видов унификации. Определены взгляды авторов на виды унификации и дана характеристика последним. Доказано, что каждый из видов унификации является своеобразным балансом в регулировании общественных отношений.

Ключевые слова: универсальная унификация, региональная унификация, материальная и процессуальная унификация, унификация коллизионных норм, международно-договорная унификация нормативно-правовая унификация.

Nevmerzhitska N. O. To questions about classification of standardization.

The article investigates the main types of unification. Outlines the views of the authors on the types of unification and the characteristic of the latter. We prove that every type of unification is a kind of balance in the regulation of social relations.

Keywords: universal standardization, regional unification, substantive and procedural standardization and unification of conflict of laws, international contract standardization, regulatory unification.

УДК 321.01(477)

Цокур Є. Г.
Запорізький національний університет

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Головну увагу в статті приділено аналізу українського досвіду забезпечення владної легітимності в контексті загальноєвропейських та світових тенденцій в практичній та теоретичній площинах. Розглянуті особливості делегітимаційних процесів, які є складовою процесу набуття легітимності владними інституціями. У статті представлено авторське бачення шляхів та методів забезпечення легітимності українських владних інституцій на основі наявного міжнародного досвіду та світових тенденцій щодо взаємопов'язаності легітимаційних дій та процедур з проблематикою становлення дієвих та впливових інституцій громадянського суспільства.

Ключові слова: легітимність, легітимація, делегітимація, влада, суспільство, криза легітимності, політичне управління, політичний режим.

Суспільно-політичні зміни початку 90-х років в Україні призвели до значної трансформації політики, методів та технологій легітимації влади. Отримана в спадок від радянських часів модель забезпечення легітимності влади, заснована на переважному використанні примусу та сили, вже не могла ефективно використовуватися в практиці державно-політичної діяльності, а нової моделі створено не було. Проблема ускладнилася тим, що правляча еліта персонально майже не змінилася, продовжуючи діяти та керувати державою та суспільством за допомогою тих же методів та технологій, що й за радянських часів. Стара провладна еліта, як

засвідчили подальші події, не бажала та, вірогідніше за усе, і не могла змінити стиль свого керівництва. В той же час суспільство стримано, але наполегливо, почало вимагати змін. Атмосфера відкритості та свободи, наочний приклад успішних суспільно-політичних та економічних змін у ряді країн колишнього СРСР та соціалістичного табору спонукала до цього. Наслідком цього протиріччя став ріст супротиву існуючому режиму з боку суспільства, що став помітним з початку 2000-х років, а кульмінацією його стала “помаранчева революція” 2004 року.

Політичний режим першого десятиліття незалежності, будучи політично, економічно неефективним та безперспективним, поступово втратив кредит довіри та легітимності, який він отримав після здобуття Україною незалежності 1991 року. Представники правлячої еліти не врахували той факт, що легітимність на відміну від влади, не можна отримати в повне використання на певний час. Її потрібно весь час підтримувати ефективними та суспільно значимими справами та діями. Вона як багаття, “зігріває” еліту підтримкою суспільства лише за постійної уваги до останнього та підживлення вдалими діями.

Основним джерелом та засобом легітимації влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Виборча модель легітимації є загальноприйнятою в більшості демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення за рахунок залучення до легітимаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади. В демократичних суспільствах виборча легітимація зазвичай доповнюється сталістю традицій підтримки та визнання суспільством правомірності дій влади, а також дієвим впливом на процес прийняття політичних рішень інститутів громадянського суспільства. В авторитарних та тоталітарних суспільствах виборча легітимація носить, в більшості випадків, формальний характер, хоча і зберігається, та замінюється силовим примусом.

Практика українського державотворення продемонструвала кілька спроб пошуку вдалої моделі легітимації влади. Аналізуючи ці спроби, можна виділити певні легітимаційні періоди.

Першим був період 1991–1999 років, протягом якого переважно застосовувалися моделі та технології, в основі яких знаходилися ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади. На тлі суспільно-політичного пожвавлення та емоційного підйому суспільства, правляча еліта запропонувала суспільству кілька шляхів державотворення та методів забезпечення легітимності. Особливістю легітимаційного процесу цього періоду були розбіжності у цілях та завданнях державотворення та легітимації, які озвучувалися публічно, і тими, які малися на меті провладною елітою. Як не парадоксально, але актуалізація питання розбудови держави маскувало бажання реалізації владних амбіцій окремих політиків, високопосадовців та їхнього оточення.

Наступний період 1999–2004 роки означив домінування адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелом якої є примус, застосування сили та маніпуляція. Взавши курс на побудову авторитарного режиму, українська провладна еліта так і не змогла його реалізувати в повній мірі. Тож вимушена була дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій.

Складність української ситуації полягала ще й в тому, що з різних причин керівництво не могло і не мало можливості встановити авторитарну модель управління та відповідну систему забезпечення легітимності. Знаходячись на

роздоріжжі, українська провладна еліта змушена була маневрувати, зберігаючи видимість демократичних процедур управління та забезпечення легітимності, і одночасно проводити політику, характерну для авторитарного режиму. Особливо це стало помітно наприкінці 90-х років, коли було здійснено спробу встановлення авторитарного домінування. Проте, під тиском зовнішніх джерел забезпечення легітимності, світової спільноти, міжнародних організацій та керівництва певних країн, ця спроба виявилася невдалою.

В цей час виборча модель забезпечення легітимності влади, фактично єдина дієва модель легітимації в Україні середини – кінця 90-х років, стала набувати формалізованого вигляду. Президентські вибори 1999 року та парламентські 1998 та 2002 років продемонстрували те, що суспільство втратило контроль за діяльністю державних владних інститутів. На практиці, головним чином, почали використовуватися методи проведення виборів, що ґрунтувалися не на вільному волевиявленні громадян та врахуванні інтересів суспільства, а на маніпулятивних технологіях. Тож, вибори стали прикриттям для подальшої узурпації влади певними кланами та фінансово-промисловими групами. Втрата останньої можливості впливу суспільства на процес формування органів влади та їх діяльність, якою протягом 90-х років в Україні були вибори, спричинили соціальний протест, наслідком якого були події осені 2004 року.

Для підтримки міфу державотворення та забезпечення легітимності суспільству протягом перших двох періодів до реалізації було запропоновано кілька ідей, які мали відволікти його увагу та унеможливити посягання з його боку на владу. Головне місце серед таких ідей займали наступні:

1. Національна ідея та ідеологія національного відродження, яка вимагала консолідації суспільства та надання авансованої легітимності державним інститутам та провладній еліті з метою реалізації заявленої ідеї в “надзвичайно складних геополітичних” умовах.

2. Ідея “сильної” влади задля якомога швидшого та ефективного становлення незалежної держави та протистояння внутрішнім і зовнішнім викликам. Зазначена ідея зазвичай популярна у поставторитарних суспільствах, але насправді приховує слабкість, непрофесіоналізм можновладців та бажання узурпації влади певними групами чи особистостями.

3. Ідея розбудови громадянського суспільства. Насправді, громадянське суспільство самоінституціалізується, його не можна побудувати чи створити у наказовому порядку. Таким чином формуються лише інститути псевдогромадянські, метою існування яких є забезпечення видимості підтримки державних інститутів з боку суспільства та створення умов для самолегітимації режиму.

4. Ідея розбудови та захисту держави. Може поєднувати в собі елементи усіх вищезазначених ідей. Справжньою метою при цьому залишається утримання, узурпація влади та відсторонення суспільства від реальної участі в управлінні країною.

Реалізація такої стратегії державотворення та моделей легітимації призвела до втрати темпу розвитку, ресурсів та легітимаційного потенціалу.

Наслідком цього стала перманентна криза політичного, економічного наукового та духовного життя України першого десятиліття незалежності.

Третій період, кінець 2004 – початок 2006 років, помітно вирізнявся серед інших джерелом легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. Події “помаранчевої революції” означили перехід до персоналізованої легітимації, джерелом якої стали особистісні якості лідера та активна позиція суспільства. Демократичні процедури формування нової влади мали закріпити означену позицію. Але, як виявилось уже через півроку, ця модель легітимації, з точки зору можливості її реалізації, виявилася найменш вдалою в історії новітньої України. Причиною цього стали, перш за усе, невідповідність заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади, відсутність реального бажання та можливості провести докорінні зміни стилю управління та реформування політичної системи країни. Владні амбіції та особисті інтереси пересилили необхідність виконання передвиборчих та проголошених на “майдані” обіцянок. Розчарування суспільства, яке надало “помаранчевим” лідерам небачений як для історії України, і не лише періоду незалежності, кредит легітимності та довіри, дуже швидко зруйнувало ідеалістичне бачення майбутнього держави та суспільства. Тож, криза легітимності “помаранчевої” влади в цілому та її лідерів поодиночі, була блискавичною та неминучою. Її наслідком стала поразка нової влади на парламентських виборах 2006 року.

Четвертий період, середина 2006 – середина 2010 років, означив глибоку кризу легітимності. Структурно-залишкова модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою.

П’ятий період, середина 2010 – кінець 2013 років відзначився ще стрімкішим та граничним падінням рівня легітимності влади в Україні. Таким чином, криза легітимності влади не лише наблизилася до своєї критичної межі, а стала dokonаним фактом, спровокувавши супротив суспільства та руйнацію системи нелегітимної та неефективної влади. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірах, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені.

Слід також визнати значимість та впливовість для української влади зовнішніх джерел забезпечення легітимності протягом усього періоду після здобуття Україною незалежності 1991 року. Подекуди саме цей чинник ставав визначальним при формуванні органів влади та зміні моделей легітимації. Яскравим прикладом стали вибори 2004 року. Відмова Л. Кучми балотуватися на наступний президентський термін була в більшій мірі зумовлена якраз острахом майбутньої делегітимації в очах впливової частини світової спільноти, аніж бажанням дотримуватися неоднозначно трактованих конституційних норм, чи побоюванням втрати певної легітимності з боку українського суспільства.

Найбільш потужним зовнішнім легітимаційним впливом на українську владу за часів незалежності вирізнялися декілька суб’єктів міжнародної діяльності. В різні періоди ступінь їх впливу на суспільно-політичне життя українського суспільства та держави, формування органів влади та їх легітимацію різнилися, але при цьому головні зовнішньополітичні агенти впливу не змінювалися. До них можна віднести керівництво США, органи управління ЄС та владні кола РФ.

На певних етапах історичного розвитку владно-політичний простір України ставав ареною активної конкурентної боротьби зазначених суб’єктів міжнародної

діяльності. Подекуди українська державність та суспільні інтереси були та залишаються розмінною картою в руках більш впливових зовнішньополітичних гравців. Це свідчить про слабкість та несамостійність української владної еліти, яка так і не спромоглася виробити певний “кодекс честі” та узгоджені загальноприйняті норми поведінки, виходячи з інтересів власного суспільства та держави, а залишається у напіввасальній залежності від закордонних “консультантів” та “помічників”.

Вплив зовнішньополітичних факторів та джерел легітимності особливо стає помітним та значимим в період значних суспільно-політичних змін та кризи владної легітимності. При цьому діяльність міжнародної спільноти, світових організацій та правлячих кіл зарубіжних держав може виступати і як фактор стабілізації та пошуку оптимального шляху розвитку, і як фактор посилення нестабільності та кризових явищ.

Важливим фактором та джерелом легітимації можуть виступати геополітичні зміни та процеси в сучасному світі. В новітній історії України вони відіграли особливу роль. Саме масштабні геополітичні зміни кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст., руйнація “соціалістичного табору”, поява значної кількості нових східноєвропейських країн, дали змогу відносно швидко та безболісно проголосити та реалізувати ідею незалежності України. При цьому на хвилі загальноєвропейського державотворення українська держава змогла легітимізуватися як в очах міжнародної спільноти, так і у свідомості українського суспільства, незважаючи на те, що ще півроку тому, навесні 1991 року, значна кількість населення на всесоюзному референдумі виказала бажання збереження Радянського Союзу, і УРСР, як однієї з його складових, союзної республіки. Досвід здобуття Україною незалежності та українського державотворення 1991 року можна вважати взірцем ефективності легітимаційної політики. Тоді як країни колишньої Югославії в жорстоких та кровопролитних боях, республіки Прибалтики, Грузія важким та тривалим супротивом радянському режимові торували свою дорогу до незалежності, російська еліта “розривалася” між стремлінням до свободи і незалежності та бажанням зречення імперії, Україна отримала власну незалежну державу більш як подарунок долі, аніж як здобуток тривалої праці та боротьби. Ця легкість мабуть зіграла з українським суспільством та елітою злий жарт, вселивши в їхню свідомість надмірну самовпевненість та недалекоглядність.

У подальшому, примара зарубіжного впливу стала помітною, невід’ємною та визначальною рисою українського державотворення та легітимаційних процесів. З огляду на слабкість внутрішньополітичного легітимаційного потенціалу, українська еліта щоразу зверталася за консультаційною, а то і владно-легітимаційною допомогою до закордонних “друзів та партнерів”. Причому для певних частин української еліти вони знаходилися за чітко встановленими орієнтирами. Для одних – виключно на заході, для інших – на сході. Деякі представники еліти намагалися балансувати між цими двома векторами, але це могло тривати досить недовго і зазвичай закінчувалося необхідністю остаточного визначення “власної позиції”.

Події 2004 року означили початок пікової фази конфлікту інтересів ключових геополітичних гравців на українському політичному полі, а події 2014 року виявили їх граничну межу. На нашу думку, саме зовнішньополітичний чинник став визначальним з точки зору кризи легітимності, яка загострилася, або ж точніше перейшла у відкриту форму.

Сучасна криза владної легітимності, яка з періодами поглиблення та затухання триває вже близько десяти років, своїм джерелом теж, багато в чому, має зовнішньополітичні фактори та дії керівництва зарубіжних країн. Зовнішні джерела легітимності політичної влади були, є і будуть актуальними для України. До того ж методи й технології реалізації їхнього потенціалу щороку вдосконалюються та стають все більш впливовими. В новітній історії України вони знайшли прояв: у сприянні проголошенню незалежності та державотворенні; формуванні і нав'язуванні суспільству певних ідеологічних принципів та догм; втручанні у внутрішньополітичні справи, виборчий процес; інформаційній війні; прихованій та відкритій військовій агресії та інших моментах суспільно-політичного життя. Тож, зовнішні фактори та джерела легітимності несуть як певну позитивну роль, так і мають негативні прояви та наслідки.

Аналізуючи недалеке минуле та сьогодення українського політичного життя в контексті владних відносин та проблем легітимності, ми незмінно наштовхувалися на сусідство понять “легітимність” та “еліта”. Дійсно, еліта, зокрема, політична, є найбільш впливовим та активним учасником легітимізаційного процесу. Особливого значення позиція, дії, якості політичної еліти набувають під час визначальних та кризових моментів в історії держави. Саме тоді від її професійності, толерантності, компромісності залежить доля суспільства та його майбутнє. Тож, приналежність до політичної еліти має розглядатися не як привілей чи можливість самореалізації, не як можливість максимального задоволення власних потреб чи привід для самовихваляння та примушення до цього інших, а як велика відповідальність за долю людей та самопожертва задля суспільних інтересів.

Українській еліті ще далеко до сприйняття та реалізації зазначених принципів. Та й виглядають вони в реаліях сучасного українського життя дивно та занадто пафосно, але іншого шляху зазвичай немає, і тисячолітній світовий історичний досвід доводить це численними сумними прикладами. Тож, якщо українському суспільству та державі потрібна ефективна, дієва, легітимна влада, то без зміни ставлення еліти до своїх обов'язків, саме обов'язків, а не прав чи привілеїв, без встановлення цивілізованої моделі взаємодії еліти та суспільства обійтись просто неможливо. Сучасна українська еліта є, в переважній більшості, номенклатурною. Таким чином, обіймання певної посади автоматично означає приналежність до політичної, правлячої еліти. При цьому до уваги не береться ні особистісні якості претендента на елітарний статус, ні його вплив на суспільно-політичні процеси, ні професіоналізм, ні інші якості, наявність яких могла б означити правомірність та моральність претензій особистості на зазначений статус та місце в суспільній ієрархії. Спрощений підхід до формування та рекрутування еліти породжує багато проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, які щоразу проявляються в українській політиці та суспільному житті.

Суспільство та еліта не можуть тривалий час в межах однієї держави бути непримиримими конкурентами, чи знаходитися в радикальній опозиції один до одного, або взагалі існувати та діяти незалежно. Звичайно, певні елементи конкуренції чи то змагальності можуть і мають існувати, без них домогтися суспільно-політичного прогресу неможливо, але радикалізму, непримиримості, зверхності, нерівноправності чи байдужості у відносинах суспільства та еліти бути не повинно. Оскільки

суспільство “народжує” еліту та делегує їй владні повноваження, легітимуює задля забезпечення власної життєдіяльності, вирішення нагальних проблем та забезпечення перш за усе соціального поступу, то еліта та суспільство мають бути нерозривні в своїх намірах. Українське сьогодення демонструє зовсім протилежне у взаєминах еліти та суспільства, і це одна з головних проблем на шляху розвитку України.

Актуальна політична ситуація диктує необхідність пошуку консолідуючої ідеї заради демократичного єднання громадян і політичних еліт. Головне завдання полягає у відновленні довіри народу до влади, громадянина до громадянина. Об’єднатися українське суспільство має навколо якісних змін сутності політичного розвитку. За всі роки державної незалежності у нас відбувалися переважно кількісні зміни, створювався лише каркас демократичної влади.

Проблема формування і якісного оновлення політичної еліти особливо важлива для нашого суспільства. Історично склалося так, що Україна століттями входила до складу деспотичних держав, де не існувало уявлення про хоч відносну єдність інтересів правлячих класів і решти підданців. Модернізаційні перетворення здійснювалися згори вниз, без зворотних імпульсів. Тому на нашому ґрунті так погано приживалися правові норми, елементи самоврядування і громадянського суспільства. Склався глибокий культурний, майновий і статусний розрив між вузькою управлінською, культурною елітою і рештою населення. Глибина цього відчуження обумовлювалася тим, що носіями національних традицій були переважно представники простого люду. Що ж до української еліти, то вона часто мала маргінальний характер, була відірвана від власної культури і водночас не завжди могла засвоювати цінності та норми домінуючої (польської, російської) культури. Сучасний розвиток, на жаль, не зняв цього протистояння, а поглибив його. В Україні ще не сформувалася соціальна сила, спроможна очолити процес модернізації.

Пропозицій та ідей щодо налагодження співпраці суспільства та державних інститутів і повернення останніх в легітимне русло діяльності вистачає. Науковці, як ніхто інший, розуміють ту загрозу, яку таїть в собі збереження існуючого стану та подальше поглиблення кризи легітимності державної влади. Бажано, щоб цю загрозу усвідомили також політики та високопосадовці, від дій яких багато в чому залежить зараз доля української державності. Зрозуміло одне, і на цьому сходяться більшість дослідників, незважаючи на те, які “рецепти порятунку легітимності та державності” вони пропонують, легітимаційні процеси мають відбуватися виключно в руслі демократичних, вільних та усвідомлених суспільством норм та процедур, без будь-якого натяку на використання сили та примусу, як джерел легітимності та методів легітимації. Історія української державності засвідчує, що найменша спроба встановлення авторитарного політичного режиму, чи режиму з елементами авторитаризму не лише не спонукає до пошуку компромісу, а призводить до руйнації державності. Тож, досвід сучасної Росії, в контексті методів і моделей легітимації державної влади, які там застосовуються, для української політики є не лише безперспективним, а й згубним.

Цього року Україна, як держава, почала новий, співставний з часом здобуття незалежності період власного державотворення, розвитку, становлення. Цей період починається у непростих умовах, складніших, ніж це було 1991 року. До внутрішніх проблем економічного, політичного, суспільного плану, які наразі завжди були

актуальними протягом 1991–2013 років, додалися проблеми зовнішнього впливу. Україна вперше за майже 70 років стикнулася з реальною збройною агресією з боку сусідньої держави. В такій ситуації проблема легітимності влади переходить в практичну площину: від безучасної довіри до активної співучасті. Від уміння еліти та спонтанно народжених інституцій громадянського суспільства, буде залежати майбутнє українського суспільства та держави. Ситуація, що склалася нині в Україні, ще раз продемонструвала важливість та невідворотність для владних інституцій наслідків зневажання проблематикою легітимності чи заміни її псевдолегітиміційними процесами та технологіями, довівши вкотре, що єдиним і головним джерелом легітимності політичної влади в сучасному державотворенні є суспільство та особистість.

Цокур Е. Г. Легитимность политической власти в Украине в контексте революции достоинства.

Главное внимание в статье уделено анализу украинского опыта обеспечения властной легитимности в контексте общеевропейских и мировых тенденций в практической и теоретической плоскостях. Рассмотрены особенности делегитимационных процессов, которые являются составной частью процесса приобретения легитимности властными институциями. В статье представлено авторское видение путей и методов обеспечения легитимности украинских властных институций на основе имеющегося международного опыта и мировых тенденций по взаимосвязанности легитимационных действий и процедур с проблематикой становления действенных и влиятельных институтов гражданского общества.

Ключевые слова: легитимность, легитимация, делегитимация, власть, общество, кризис легитимности, политическое управление, политический режим.

Cokur E. G. Legitimacy of political power in Ukraine in the context of revolution of dignity.

Above all attention in research is devoted to the analysis of Ukrainian experience of providing of power legitimacy in the context of the European and world tendencies in practical and theoretical planes. Delegitimation's processes are the constituent of process of acquisition of legitimacy by power's institutions. Delegitimation is the inevitable and necessary element of modern policy and political management. Also author presents the seeing of ways and methods of providing of legitimacy of Ukrainian power institutions on the basis of present international experience and world tendencies in relation to intercommunication of legitimations actions and procedures with problems of becoming of effective and influential institutions of civil society.

Keywords: legitimacy, legitimation, delegitimation, power, society, crisis of legitimacy, political management.